

ŽENSKA NARODNA NOŠNJA VINIŠĆA

SANJA IVANČIĆ
Etnografski muzej
Iza Lože 1
21000 Split

UDK 391.2
Originalni stručni članak
Original scientific paper
Primljeno: 8.I.1996.

Raznolikost oblika i osobina hrvatskog tradicijskog ruha, osobito ženske narodne nošnje, i najopsežnijim etnografskim prikazima dopušta tek izbor nošnji reprezentativnih uzoraka brojnih vrsta, suvrstica i tipova. Izdvajaju se nošnje pojedinih lokaliteta koje najistaknutije predstavljaju zajedničke odlike pojedinih područja. One postaju simbolom i sinonimom njihova identiteta dok mnogobrojne nošnje i njihove osobene značajke, zasjenjene obrascem etnoloških spoznaja, postaju predmetom monografskih obrada. Među njima je i nošnja Vinišća, sela i luke na unutarnjem kraju istoimene uvale, dvanaest kilometara jugozapadno od Trogira koju ovom prigodom, ali ne i prvi put, predstavljamo.¹

Etnografski muzej u Splitu posjeduje dijelove kompleta ove nošnje među kojima je i predmet pripravljen povodom jednoga vjenčanja 1919. godine. Uz njega je pribilježeno da nikada nije korišten jer se nošnja već početkom 20. stoljeća, ni o svečanostima nije oblačila. Nazočnost kompleta narodne nošnje Vinišća u zbirci dragocjen je prilog poznavanja i upotpunjavanja slike i stilskog razvoja jadranskih nošnji osobito ruralnih sredina srednje Dalmacije, često tek djelomično sačuvanih.²

Osnovno svojstvo nošnje mediteranskog kulturnoga kruga daje joj suknja porameničnog tipa. Ovakve suknje izrađene su od nekoliko ravnih pola tkanine sastavljenih po ivici i podjeljenih na prednju i stražnju polovicu. Svaka je polovica u gornjem dijelu čvrsto stegnuta tvoreći vrlo krute dijelove prsa i leđa. Iz njih se niz suknju šire oštri i gusti uspravni nabori, dok na bokovima nastaju duboki raspori. Ova odjeća vrlo jednostavne konstrukcije jer pripada vrsti još nekrojenoga ruha, u svojoj širokoj rasprostranjenosti i dugotrajnoj opstojnosti na jadranskom području

1 Komplet ženske narodne nošnje Vinišća bio je izložen na izložbi "Ruho i nakit Dalmacije", Umjetnički paviljon, Zagreb, 1976

2 Ovaj tekst je tek pokušaj suvislog izričaja dosad stečenih podataka i iz njih izvedenih spoznaja koji zasigurno nisu potpuni i konačni. Više je naputak i izazov za daljnja, osobito terenska, istraživanja. Opetovani podaci i više konkretnoga materijala potvrditi će ili osporiti rečeno, a svakako razraditi i razjasniti sliku kulture odjevanja trogirске okolice koja, bliskim susretom mediteranske kulturne tradicije sa susjednom dinarskom i njihovim međusobnim prožimanjem na ovom području, bilježi izuzetnu složenost osobina.

bilježi mnoštvo varijeteta različitih prema vrsti materijala, bojama i nazivima, te osobito načinom pridržavanja naramenica suknje. U Vinišću nabrani, n a n i z a n i, i stegnuti dio suknje, leđa i n i d r a, dopiru visoko pod vrat. Na porubu nidara i leđa pričvršćene su b a t u l e, poramenice izrađene ručnim ispreplitanjem vunениh niti u dvije boje i pričvršćenih na suknu podlogu. Batule su crvene i, vjerojatno prema osobnom ukusu vlasnice suknje, modre, zelene ili neke druge boje. Koloristički ih dopunjuje i pocrtava uski trak crvenoga pana, p i j a v i c a, porub na unutarnjoj strani batula. Međutim, suknju ne pridržava sama poramenica, nego se kroz nju, pri samome vrhu provlači k u r d i l a, kupovna traka koja vezanjem visi o ramenu. Čini se da je i njena boja proizvoljna, često sukladna osnovnim bojama suknje smeđa ili crvena, a na muzejskom primjerku je bijelo-crveni karo uzorak. Na tamno smeđoj suknji izrađenoj od c r n o g a s u k n a prirodne boje vune batule, pijavice i kurdile su jedini, ali izraziti ukrasni dijelovi. Suknje su šivale samo vještije žene Vinišća od osam f i r s a, pola sukna kupljenoga u Trogiru.³

Međutim, na samom dnu suknje je porub zvan k r a j. Iako je istog materijala i boje suknje zasebno je izrađen u domaćoj radinosti i to od vune janjeta starog godinu dana. Otkan je na tkalačkoj daščici i stupan u v i d r u. Ovaj detalj zanimljiv je stoga što dodani porub dna, na suknjama srodnih osobina, upravo je kupovnog materijala i kontrasan na njenu osnovnu boju. Svojim konstrukcijskim značajkama čiji su korijeni u europskom srednjovjekovnom stilskom ruhu rabljenom od kraja 13. st do prvih desetljeća 16. stoljeća, ova suknja vrlo je stari odjevni predmet i drži se prvim oblikom gornje odjeće koji je u jadranskom području prekrpio samostalnu i dugu košulju ranoga srednjega vijeka.

Ona se oblači preko kratke košulje dugih rukava o p l e ć k a. Košulja je i u ovoj nošnji osnovnim, još vidljivim dijelom odjeće. Izrađena je od pamučnog platna- g o t u n a.⁴ Njezin osnovni oblik dobijen sastavljanjem i nabiranjem ravnih dijelova platna sa znakovitim podpazušnim umetkom p o d p a z u š n i c o m otkriva svoj izvor u negdašnjoj kasnoantičkoj tunici dugih rukava opće poznatoj kao t u n i c a d a l m a t i c a. No, od početne samostalne duge košulje otvorenih rukava, s razrezom sred prsiju ova košulja sačuvala je tek svojstvo nekrojenoga ruha, dok je tijekom narednih stoljeća, uplivom kasnijih

3 Povjeravanjem izrade tekstila poluprofesionalnim tkaljama koje su ga izrađivale za šire područje, stvoreni su u primorju manufakturni centri kakav je bio i grad Trogir. Upravo je tradicija kupovanja često nedostatnoga tekstila na istočnoj strani Jadrana, nasuprot autarkičnoj proizvodnji, uvjetovala kasniju uporabu i tvorničkih materijala i gotovih predmeta pri izradi odjeće. To je, osobito u 19. stoljeću, znatno odredilo razvoj jadranskih nošnji, ne samo bogatijih i komunikativnijih urbanih sredina, nego i tradiciji sklonijih ruralnih zajednica. Krajnja je posljedica i brže napuštanje ove odjeće zbog čega joj teško ulazimo u trag. Osobito muške odjeće.

4 Naziv zabilježen uz jedini muzejski primjerek košulje (inv.br.XV/1670).

stilskih epoha, postala sasvim drugim tipom. Preslojavanje suknjom skratilo ju je na vidljivi dio prsa i rukava. Rukavi su napušteni bijelo ukrašenog orukavlja ili, njihov zadnji oblik srodan muškim košuljama, stegnutog orukavlja z a š a š n i c o m, polšom. Okrugli vratni izrez n i d a r a (prsa) i k o s t i j u (leđa) optočen je samostalno izrađenom čipkom m e r l i ć e m. Obrubljuje vrat i spušta se niz prsa preklapajući i skrivajući raspoređivanje prsnog otvora. Izrađena je kupovnom kukicom ž b i c o m. Ista čipka prišiva se uspravno, s lijeve i desne strane otvora, tvoreći svojevrsan ukrasni plastron košulje ovičen bočno ukrasnim p j a t a m a, a dno plastrona, muzejskog primjerka, kupovnom čipkom - m e r l i ć e m. Ramena su pojačana dvostrukim platnom - n a d r a m e n i c a m a. Ovakove košulje koje su se radile pred prvi svjetski rat, unatoč tomu što predstavljaju degradaciju košulje primoštenskoga tipa,⁵ svjedoče o sudjelovanju Vinišća u stilskom razvoju kojim je renesansa dokinula srednjovjekovnu polikromiju sviloveza. Daljnjim taloženjem različitih dorada osnovnoga načela, primjenom raznovrsnih tehnika dekoracije bijelog na bijelom, u kasnijim stoljećima dovelo je do upravo ovakove košulje.

Zimski odjevni predmet je d o l a m i c a, kratki haljetak dugih rukava. Seže do, nešto malo, ispod struka. Izrađen je poput suknje od sukna kupljenog u Trogiru. Sastavljen je od potpuno ravnih dijelova sukna. Rukavi su uski, okrugli vratni izrez opšiven je kupovnom tkaninom, jedinim ukrasom dolamice. Lijeva i desna strana prednjice ne dodiruju se, a kako nema nikakvih kopča dolamica se nosi rastvorena. Oblači se preko košulje i suknje.

I dok su suknja i dolamica cijelo vrijeme opstajanja ove narodne nošnje zadržale prvotne materijale i starije oblike konstrukcije, njena marama i pregača, zajedno s već opisanom košuljom, dale su čitavom kompletu blage stilske obrise 19. stoljeća. Prijašnju vunenu maramu zamjenila je pamučna gotova marama. Kvadratnoga je oblika i jarko žute boje. Nositi se presložena u trokut i stavi na glavu tako da se krajevi vežu na zatiljku, ispod slobodnoga dijela trokuta.

Pregača je promjenom materijala i likovnih svojstava stekla i sasvim novi naziv t r a v e r s a. Šivana je od kupovne damastne tkanine umjetno svilenih niti na čijoj se podlozi ističu biljni motivi tkanja. Krojena je u dva dijela i rijetkim naborima nabrana u struku. Širokog je zaslona od lijevog do desnoga boka tako da svojom velikom površinom zaklanja prednju stranu suknje. Pri dnu je ukrašena prošivenim naborima i apliciranim, također kupovnim, pozamanterijskim materijalom. Prevladava, već spomenuta, čipka merlić i kupovne vrpce prema obliku

5 Negdašnja primoštenska košulja bila je sitno nabrana i s visoko uzdignutom čipkom oko vrata bogato razvedenih, baroknih obrisa. Rukave i prsa također resi ista šivana čipka (k e r a) izvedena u tkanini platna, vrlo slična paškoj čipki. Kasnije će je prvo dopunjavati, pa potom istisnuti čipka na batiće, odnosno na kukicu i pri samom kraju kupovna gotova tvornička čipka.

zване š p i g e t e ili z i g - z a g. Tri krajnja ruba pregače obrubljena su k u r d e l a č o m, kupovnom tkaninom izrezanom u široki trak.⁶

Po jedan ili dva simetrično prišivena džepa prisjećaju na negdašnju radnu uporabu pregača. Iako su tijekom vremena prerasle u potpuno ukrasni predmet, starije vunene pregače koje su predhodile traversama svojim nazivom c i d i l o svjedoči ne samo o njenom začetku kao sita za cijedenje mlijeka,⁷ nego i korijenitim promjenama jednoga predmeta kojim je i čitava kompozicija ruha stekla pomak likovnih svojstava. Sve do, vjerojatno, kasnih godina 19. stoljeća, a ne zaboravimo nošnja se prestala nositi početkom 20. stoljeća, pregače ove nošnje bile su tkane modrim, bijelim i crvenim vunenim nitima oblikujući motive uzdužnih i vodoravnih pruga. Kako i zašto je baš traversa, pregača drugoga baroka 19.st., potisnula cidilo i kupovna, marama stariju vunenu u sredini u kojoj je vuna autohtona sirovina i u ostalim djelovima nošnje sačuvani temeljni materijal, zanimljiva je činjenica koju je potrebno razjasniti !?

Oko struka, preko traverse koja se straga veže s v e z a m a, i suknje omata se k a n i c a. To je dugi i uski vuneni pojas otkan na malim krosnama ili tkalačkoj dašćici. Osnovna boja podloge mu je crvena kroz koju se uz rubove naizmjenično, u dva reda, provlače bijelo - modri kvadrati vrlo sitnog geometrijskog uzorka. Uokvirni su tankim žutim crtama tako da se središnji trak pojasa doživljava kao prazna podloga crvene osnove. Omata se, počevši s lijeve strane struka, njenim krajem bez resa tako da drugi kraj s resama dopre ponovo na lijevu stranu struka. Dio resa se prikači o kanicu, a dio visi. Za kanice i cidila zapisano je da su se također tkale van Vinišća, u Trogiru ili u Rogoznici kraj Šibenika.

Arhaičnim crtama koje ističe odjeća pridružuje se i obuća ove nošnje koju bi izdvojenu iz cjeline mogli olako pripisati susjednom dinarskom području. Naime, dok je velikim dijelom Jadrana osnovnom obućom poodavno prevladala pamučna čarapa i obuća niske potplate izrađena od meke, najčešće crvene kože, ovdje zatičemo prežitke vunениh čarapa i opanka oputaša. Prilog više su i š k r p e t e, niske čarape ekvivalent dinarskim terlucima. Pletene su bijelom domaćom vunom na pet z b i c a s a z u p c o m, iglama s kukom na vrhu. Široki geometrijski ukras zig - zag motiva uz otvor škrpeta upleten je, na muzejskom primjerku crnom, plavom i zelenom bojom. Završni rub otvora izrađen je naknadnim nizanjem očica crvenom, zelenom i bijelom bojom. Takove su i kite sa svake strane gležnja. Zabilježeno je da su ženske i muške škrpete istovrsne, ali da ih mlađe žene i djevojke nose preko bijelih, a starije žene i muškarci

6 Pregače inače nisu obvezno bile sastavni dio primorskog stajaćeg ruha. Širokom spektru t r a v e r s a, t r v e r š a izrađenih kupovnim tvorničkim materijalima koje danas prepoznajemo kao pregače mnogih, posebno urbanih nošnji Dalmacije posrednik je europska građanska moda druge polovine 19. stoljeća.

7 Zaključak izveden komparacijom s razvojem paške pregače.

tamnih vunениh čarapa. S opankom koji se navlači preko škrpeta dovršava se odijevanje i opis dijelova ženske narodne nošnje Vinišća.

Prema dosadašnjim spoznajama ona je srodna ne samo obližnjoj Marini, nego i nošnjama primorskog dijela šibenske okolice gdje su i rađeni pojedini predmeti. Razlozi srodnosti i različitosti odveli bi nas u širi opis pojedinih nošnji nego što je tema ovoga monografskog prikaza. Sažmemo li već naznačena stilska određena pojedinih predmeta uočavamo njenu pripadnost onim jadranskim nošnjama koje, u društveno povijesnim okolnostima turskog prodiranja u neposredno primorsko zaleđe, više se nisu mogle razvijati istodobno s odjećom europskih naroda, odnosno Mediterana. Poramenična suknya gotičkog duktusa oblikovanja i renesansni način ukrašavanja bijelog na bijelom su pojednostavljene konture njenog razvoja do 16. stoljeća. Taloženjem i prožimanjem kasnijih dorada osnovnog načela izrade košulje i zamjena rukom rađenog cidila traversom, te vunene marame kupovnom, u 19.st., odnosno početkom 20. stoljeća stekla je posljednji oblik svoga postojanja. No, pridodamo li tomu i njeno suvremeno prigodno blagdansko oblačenje kojemu nije strana svakodnevna pomodna obuća, pa ni športska patika na nogama mladi djevojaka, čini se da razvoju i interpretaciji nošnje nema kraja.

LITERATURA

Arhiv Etnografskog muzeja u Splitu

Benc-Bošković, Katica: *Iz narodne baštine Jadrana*, Etnografski muzej, Zagreb, 1981, katalog izložbe

Bruck-Auffenberg, Natalija: *Dalmacija i njena umjetnost*, Umjetnički nakladni zavod Anton Schroll & Co., Beč, 1912.

Gušić, Marijana: *Tumač grade*, Etnografski muzej, Zagreb, 1955

*** Starinsko žensko ruho na otoku Pagu, *Radovi instituta JAZU u Zadru*, Zagreb, 1957

Koludrović, Aida: Nekoliko isprava o mirazu iz Kaštel Gomilice, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, str. 283-306

Oštrić, Olga: *Ruho i nakit Dalmacije*, Biblioteka Smotre folklor, Zagreb, 1976

Radauš-Ribarić, Jelka: *Narodne nošnje Hrvatske*, Spektar, Zagreb, 1975

*** Žensko ruho jadranskog područja kao primjer prožimanja utjecaja, *Zbornik radova 29. kongresa folklorista Jugoslavije*, Hrvatsko društvo folklorista, Zagreb, 1991

WOMAN'S NATIONAL COSTUME OF VINIŠĆE

(Summary)

Because of the varieties of the Croatian traditional folk costume in shape and features, and particularly woman's, even the most complex works on such a topic could only cover the most typical samples of types, sub-types and variants. Special attention is paid to costumes that most prominently represent common features of certain regions becoming symbols and synonyms of these regions' identities. Among them is the folk costume from Vinišće, a village and port situated in the inner part of the Vinišće Bay, twelve kilometres southwest of Trogir which has already been studied.

(Translated by Lada Gamulin)